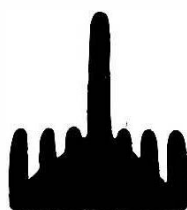

Årbok for Karmsund 1999-2000

Karmsund folkemuseum

Haugesund 2000

Haugesund Bok & Offset AS

I museets tid har Haugesunds sportsdykkere utført storparten av vedlikeholdet på Tonjer. Museet betaler materialene. Men i midten på 90-tallet var det igjen behov for en hovedreparasjon. Den ble senere gjennomført over 2 år. Å forvalte et værutsatt bygg som dette er i overkant av hva et småmuseum kan mestre.

Foto. Karmsund folkemuseum.

MUSEET OG TONJER FYR

Carl Egil Buch

Museets forhold til Tonjer fyr begynner med nedleggelsen i 1952. Over 100 år var fyranlegget innarbeidet som referansepunkt i landskapet. Hovedbygningen minner ikke lite om en Linstow-kirke av Rogalandstypen. Anlegget er vakkert. Assosiasjonene det gir nærmer seg det sakrale. Etersom byen ble utbygget mot nord, hadde ikke få framtrede Haugesundere utsikten sin nettopp mot fyret. Ikke å undres over at bevaring straks kom på tale. Innlegg i avisene foreslår fredning. Styret for museet var blant pådriverne.

Fyrvesenet avverterte anlegget for neddriving. Dermed ble bergingsbehovet akutt. Heldigvis var det velstandsfolk i byen med mål utover eget korporlig velbefinnende. Skipsreder Knutsen kjøpte fyret. Formålet var kun å bevare det for ettertiden. Planer for konkret bruk forelå ikke. Men Knutsen eide det meste av Vibrandsøy. Slik ble fyret en naturlig utpost mot nord i hans lille "rike".

Fyrvesenet eiet bare det byggete anlegget. Grunnen tilhørte brukerne på Sørhaug. Disse brukerne mottok en årlig leie for grunnen. Men leien ble fordelt på et stort antall eiere. Inflasjon hadde dessuten redusert den reelle verdien. Men selv om Sørhaugøy hadde begrenset økonomisk interesse, var eierne observant på hva som skjedde med fyret.

Det var bevaringsbehovet som fikk Knutsen til å kjøpe anlegget. For å komme videre var det naturlig å alliere seg med bevaringsinteressene i området. Slik kommer museet inn. Formålet var "å ta vare på alt der har interesse for byens og bygdenes historie ...". Men dette verneobjektet måtte fortone seg i største laget for et museum med bare en ansatt og svære praktiske problemer. Likevel påtok museet seg tilsyn og antikvarisk ansvar for fyranlegget. Grunneierne fryktet ukontrollert bruk av fyret. Derfor ble det inngått en avtale med museet som begrenset bruksretten sterkt.

Kontroll ble det likevel aldri med fyret. Bygningene var ikke i bruk. Innbrudd og herjing av nyssgjerrige som steg i land fra småbåter kunne ikke hindres. Uthusbygningen brant ned i 1960-årene. De gjenstående bygningene var heni-mot 1970 meget medtatt. Vinduene var knust. Lekkasjer fra taket hadde skadet konstruksjoner nedover i bygningen. Interiørene var i sjusket forfatning. Dette var i museumstyrer Tuastads siste yrkesår. Det var urimelig å vente at museet skulle kunne takle et problem som dette.

Men fyrets status som verneobjekt var ikke til å diskutere. I krisen som nå var oppstått, slo en krets av frivillige ring om fyret. Torleif Staveland og Lodvar Hesseberg førte an. Det ble samlet inn midler til istandsetting fra firma og private i byen. Og det ble organisert dugnadsarbeid. Over en 2 års periode ble boligdelen av anlegget fullstendig rehabilitert. Med byggmester og arkitekt som ledere var den faglige kvaliteten garantert. Tonjer-aksjonen ga ut et hefte med dokumentasjon av prosjektet.

For nå å sikre fyranlegget en mer effektiv forvaltning skjenket skipsreder Knutsen fyret til museet ved et gavebrev. Dermed var museets ansvar for anlegget entydig. Man må spør seg med hvilket overlegg museet egentlig mottok denne gaven. Her var jo forholdene de samme som før - riktignok med ny museumsstyrer på startstreken. Museet kjempet allerede med å forvalte sine to små buer og to kvernhus. Hvordan skulle man mestre et innseglingsfyr som spesialister i generasjoner hadde ofret arbeidsdagen for å holde vedlike?

Løsningen var Haugesunds sportsdykkere. Medlemmer i foreningen hadde allerede deltatt ivrig i dugnadene. En mulighet for drift av fyret var drøftet underveis. Som eier kunne museet begrense seg til ansvar for antikvarisk forvaltning og til å dekke forsikring og utgifter til vedlikeholdsmateriell. Til daglig kunne Sportsdykkerne disponere fyret som klubbhus og som base for dykkervirksomheten. Sportsdykkerne ville kunne påta seg å utføre alt arbeide med vedlikehold av fyret. Dette ville være deres betaling for å råde over anlegget.

Denne ordningen ble gjennomført. Den fungerer den dag i dag. Fordelene har vært mange. Sportsdykkerne har hatt rikelig tilgang på ressurspersoner fra ulike praktiske yrker. Persontypen har vært tøff. Slik har de mest utsatte vedlikeholdsarbeider ikke vært noen hindring. Ulempen har vært svingninger i organisasjons- og aktivitetsnivået i foreningen. For tiden har foreningen mindre tilgang til dugnadsinnsats enn tidligere.

Det har også vært et problem å opprettholde orden og estetisk standard fra restaureringens tid. Fyrbygningen ble den gang innredet som utflukts- og leirsted. I hovedsak har den vært nyttet slik. I tillegg har Sportsdykkerne leiet bygningen bort til kollegaorganisasjoner annetstedsfra. Her har man hatt en inntektskilde til driften. Både alminnelig bruk, lekkasjer og innbrudd førte etterhvert til merkbare slitasjer.

Bl. a. var det på 70-tallet to branner i huset. Første gang gjaldt det peisen i stuen som var murt under restaureringen. En gruppe dykkere våknet om natten av røyk. Det viste seg at en stender i det utmurte bindingsverket i bygningens langsgående midtvegg hadde tatt fyr. Da peisen ble murt, var man ikke oppmerksom på denne konstruksjonen og regnet med at veggen var grunnmurt. Nå ble kappen over peisen i all hast hugget ned og branntilløpet slukket. En stor del av huset ble nedsotet.

Neste gang tok kokeapparatet på kjøkkenet fyr for en bedriftsgruppe på utflukt. Man fikk slukket nokså raskt. Skaden ble begrenset til malingsflatene på kjøkkenet og sot i tilstøtende rom.

Hverken reparasjonene etter brannene eller annen oppussing i boligen har klart å bringe den opp til standarden etter restaureringen. For museet vil det være et mål å oppnå dette i overskuelig framtid.

Museet overtok fyranlegget før dugnadsrestaureringen var fullført. I boligen var skader på bjelkelag og taksperr utbedret. Samtlige vindusrammer var fornyet. Panelflater på innvendige tak og vegger var reparert og fornyet. Innvendige dører var supplert. Kjøkkenet var flyttet fra NØ til SØ værelse. Mest påfallende var kanskje endringene på V-siden. Her var det opprinnelig tre rom på rad. To var slått sammen mellom 1922 og 1927. Nå ble også veggen mot stuen ved det opprinnelige kjøkkenet fjernet. Det framsto et langstrakt sammenhengende oppholdsrom med stor peis på midten.

I 2dre etasje var rominndelingen som etter 1938. Da var taket over det vindusløse kammerset i NV-hjørnet blitt hevet. Huset hadde fått en ark inn mot tårnet. Her var det blitt et stort lyst soverom i tillegg til værelset mot gavlen i S.

Det gjensto å innrede tårnet og å reparere sjøhuset. Disse arbeidene sto museet for. Finansieringen skjedde av oppsparte driftsmidler i museet og av en betydelig erstatningssum som museet fikk for skutebilleder og halvmodeller som ble ødelagt ved første brann (restauranten) i Festiviteten. Igjen ytet Torleif Staveland innsats for "luft og kjærlighet".

Innredningen i tårnets 2dre og 3dje etasje ble laget i henhold til eldre tegninger og beskrivelser. Meningen var at denne delen av anlegget skulle ha rent museal funksjon. Fyrlampe skulle installeres og rommene få tilbake autentisk utstyr. Museet møtte stor interesse for denne planen i Fyrdirektoratet. Her skaffet Konstantin Herlofson museet effektene som skulle til.

Men planen ble ikke realisert lenger enn til rommenes faste innredning. Man erfarte straks at fyret var utsatt for hærverk. Dessuten viste det seg vanskelig å kontrollere vanninntrenging og fuktighet i tårnet. Alt sto jo uten personlig tilsyn i lange perioder. Utstyret til tårnet er fortsatt magasinert i museet.

I sjøhuset var det meningen å innrede utleiebolig for turister. I første omgang skulle det settes i stand som det var. Restaurering var det ikke snakk om. Bygningen var i autentisk forfatning med små eldre endringer fra fyrets tid.

Konstruksjonen ble avstivet og utbedret. Særlig viktig var det å sikre taket. Sperr ble skiftet, sutaket utbedret og nytt undertak lagt av huntonitt og papp. Opprinnelig hadde taket vært tekket med flate tungeformete teglpanner i to skikt. Nå ble det liggende taket av krumme teglpanner supplert.

Sommeren 1976 var fyranlegget ferdig restaurert. Videre planer for anlegget syntes uaktuelle. Man skal huske at Tonjer har tre viktige begrensninger. Alle gode ideer for utnyttelse strander mer og mindre på dem. Det gjelder til-

Egen praktisk arbeidskapasitet rekker ikke langt. Derfor representerer fyret en spesiell trussel om forfall. Den store interessen fra et bredt publikum i byen for det vakre anlegget, og all gløden hos dugnadspersoner gjennom årene, garanterer likevel at fyret har en framtid.